

על המופע הטרגי בתרבות וספרות המערב / אביהו זכאי¹

תגובה למאמרו של יואב רינן "על העדרו של הממד הטרגי מיצירתו של חנוך לוין" ("תרבות וספרות", 7.10)

במאמרו המרתק "על העדרו של הממד הטרגי מיצירתו של חנוך לוין" ("תרבות וספרות", 7.10), מציין יואב רינן כי "בהיסטוריה של תרבות המערב" נודעו לטרגדיה "שלוש תקופות פריחה עיקריות: אתונה של המאה החמישית לפני הספירה (שנציגיה העיקריים הם אייסכילוס, סופוקלס ואוריפידס), אנגליה של הרנסס (שנציגיה העיקריים הם מארלו ושקספיר) במחצית השנייה של המאה השש עשרה והמחצית הראשונה של המאה השבע עשרה), וצרפת של הניאו-קלאסיקה (שנציגיה העיקריים הם קורניי וראסין בתקופת שלטונו של לואי הארבע עשרה במאה השבע עשרה)".

לכרונולוגיה זאת מן הראוי צריך להוסיף כמה אבחנות חשובות ביותר של אריך אוארבך על המופע הטרגי בספרות המערב. כפי שטען הפילולוג הגרמני הדגול בספרו "מימיזיס: ייצוג המציאות בספרות המערב" (1946), היסוד הטרגי מומש גם בעוד שתי מהפכות חשובות בתרבות המערב. ראשית, המהפכה הנוצרית, כפי שאפשר לראות בסיפור חייו ומותו של ישו, אשר הביא לביטול ההפרדה ההיררכית המובנית בסגנון הקלאסי בין הנשגב, טרגדיה, והנמוך, העממי. ושנית, המהפכה ההיסטוריוציסטית של המאות ה-18 וה-19, שנמצא לה ביטוי בולט ברומאן הריאליסטי הצרפתי של המאה התשע עשרה, שבו אנשים פשוטים והנסיבות ההיסטוריות של חייהם נעשו נושא לייצוג רציני וטרגי. כך, קובע אוארבך, נשבר הכלל הקלאסי של רמות סגנון שונות היררכיות ומובחנות זו מזו.

ראשית הנצרות, קובע אוארבך, הביאה למהפכה גמורה למהפכה גמורה ביחס לסגנונות החשובים, הנפרדים וההיררכיים, של המורשת הקלאסית - הסגנון הנמוך, המקושר עם הקומדיה והמעמדות העממיים, והסגנון הנשגב הקשור לטרגדיה ולגבורה. בתפישה הקלאסית, הסגנון הקומי היה שמור לאנשים נמוכי מעמד, והנשגב - לגיבורים, מלכים ואצילים. משמע, קיימות רמות סגנון שונות המביאות לדרכי ייצוג שונות של מציאות. אך עם סיפור חייו ומותו של ישו השתנתה התמונה תכלית שינוי. הממד הטרגי שוב לא היה מקושר באורח בלעדי לסגנון הנשגב ולמעמדות העליונים אלא ניתן זו הפעם הראשונה לבטא אותו בלשון העם ולייצג את פשוטי העם.

"הסיפור של ישו", כתב אוארבך, "על המרקם חסר המעצורים שבו של מציאות יום-יומית וטרגדיה עילאית ונשגבת ביותר, הדביר את חוקי הסגנון הקלאסיים". וכך "פופולזם נוצרי מעורב

¹ פורסם בעיתון "הארץ" 9.11.2012

<http://www.haaretz.co.il/literature/safirut/print/1.1857478>

אוחזר ב-9 בנובמבר 2012.

בשגב טרנסצנדנטי בישר הומניזם דמוקרטי". לשון אחר, בסיפור של חייו ומותו של ישו "הדבר אותו אנו מכנים הפרדת סגנונות, הסילוק של ריאליזם מטרגדיה, התבטל ודבר זה הוא תנאי הכרחי הן לריאליזם היסטורי והן לריאליזם בן הזמן בעל ממדים טרגיים".

המהפכה השנייה לדעת אוארבך התחוללה על בסיס התפישה ההיסטוריוציסטית של המאה השמונה והתשע עשרה - הגישה שתקופות וחברות צריכים להיבחן לנוכח ההקשר ההיסטורי, האידיאולוגי והתרבותי הייחודי שלהם, ולא לנוכח מה שראוי ורצוי. "מה שאנו מכנים הפרדת סגנונות, הסילוק של ריאליזם מטרגדיה, הסתיים, ודבר זה היווה תנאי יסודי הן לריאליזם היסטורי ועכשווי", כותב אוארבך. ביטוי לתמורה חשובה זו נמצא ביצירות של הסופרים הריאליסטים הצרפתים הגדולים של המאה התשע עשרה, סטנדל, פלובר, האחים גונקור וזולא, שהביאו "לשחרור מהדוקטרינה" הקלאסית.

הסופרים הריאליסטים הצרפתים "דנו באנשים פשוטים, הסתמכו על נסיבות חייהם ההיסטוריות, והפכו אותם לנושא של ייצוג רציני, בעייתי וטרגי", ובדרך זו, טוען אוארבך, הם "שברו את הכלל הקלאסי של רמות סגנון שונות ומובחנות זו מזו". עם זאת, נאמן לשיטה ההיסטוריוגרפית של גיאמבטיסטה ויקו הטוענת שמהלך ההיסטוריה מבוסס על התחדשות ושקיעה, קבע אוארבך כי עליית הרומאן המודרני של ראשית המאה העשרים הביאה לשקיעת הריאליזם ולשקיעת המופע הטרגי. שעה שהריאליסטים הצרפתים הגדולים שאפו לתאר ולייצג את המציאות הריאלית, החיצונית, הממשית, הרי מרסל פרוסט, גיימס ג'ויס ווירג'יניה וולף ויתרו כליל על ייצוג המציאות החיצונית והתמקדו בזרם התודעה הפנימית. "תהליך ההתפוררות המורכב, שהביא לידי התפרקות העלילה החיצונית" בספרות המודרנית, טוען אוארבך, לא זו בלבד שהוא "סימן למבוכה ולאובדן עצות" אלא גם "אספקלריה לשקיעת עולמנו", או ל"שקיעת המערב".